

Major

mr NIKOLA PETROVIĆ

Uticaj finansijske zavisnosti na bezbednost zemlje

Razmatrajući uticaj finansijske zavisnosti na bezbednost zemalja u razvoju, autor u ovom članku polazi od činjenice da su te zemlje za svoj ubrzani razvoj prinudene da koriste strani kapital. Dodatna inostrana investiciona sredstva tim zemljama najčešće se ustupaju u obliku finansijskih sredstava i tehnologije. Međutim, povećanje kamatnih stopa i stalno narastanje dugova veoma se nepovoljno odražavaju na ekonomski položaj zemalja u razvoju. Osim toga, razvijene zemlje sve češće koriste kreditnu politiku kao sredstvo pritiska i jačanja zavisnosti zemalja u razvoju. Tako uticaj razvijenih zemalja, u okviru finansijske saradnje, na položaj zemalja-dužnika, autor sagledava, pre svega, analizom stepena zaduženosti kao jednog od najznačajnijih pokazatelja spoljnoekonomskog položaja jedne zemlje.

U drugom delu članka, razmatraju se uslovi nastanka i karakteristike spoljnog duga Jugoslavije. Uporedo sa povećanjem stepena zaduženosti i pogoršanjem uslova otplate, poslednjih godina, prilikom odobravanja novih kredita, zajmodavci primenjuju ekonomske i druge pritiske prema našoj zemlji. Na kraju rada, autor ukazuje na pravce rešavanja problema jugoslovenske spoljne zaduženosti.

Nedovoljna akumulativna sposobnost privrede, a nasuprot tome velike investicione potrebe predstavljaju jedan od najznačajnijih problema privrednog razvoja zemalja u razvoju. Taj nesklad između akumulacije i investicija, zemlje u razvoju delom rešavaju angažovanjem stranog kapitala. Dodatna inostrana investiciona sredstva zemlje u razvoju dobijaju u obliku finansijskih sredstava i tehnologije. Transfer tehnologije najčešće se ostvarivao kreditom, pa su oba ova oblika

finansiranja razvoja išla istovremeno. Transnacionalne kompanije, kao prodavci tehnologije, nudile su zemljama u razvoju kredite za uvoz one tehnologije kojom su raspolagale. Na taj način su razvijene zemlje rešavale probleme tržišta za sopstvene proizvode, obezbeđivale sigurne izvore sirovina itd. Posle izbijanja svetske ekonomske krize sedamdesetih godina, mnoge razvijene zemlje zavele su restriktivniju uvoznu politiku, što je smanjilo prihode zemalja u razvoju. Nasuprot tome njihove potrebe za uvozom iz razvijenih zemalja i dalje su se povećavale. Razliku između prihoda od izvoza i potreba za uvozom zemlje u razvoju su finansirale novim zaduživanjem u inostranstvu. U potrazi za dopunskim sredstvima finansiranja svog razvoja zemlje u razvoju su se nekritički otvorile prema slobodnom kapitalu razvijenih zemalja, koji je u početku nuđen pod povoljnim uslovima.¹ Davanje kredita zemljama u razvoju odgovaralo je i razvijenim zemljama, jer su na taj način izvozile sopstvene proizvode i održavale ekonomsku aktivnost u tim, prilično nepovoljnim uslovima. Na taj način su razvijene zemlje sprečile dalji pad svog privrednog rasta a povećale su zaposlenost. Međutim, povećana tražnja kapitala na svetskom tržištu uticala je na pogoršavanje uslova kreditiranja. Pre svega, došlo je do povećanja kamatnih stopa. To se veoma nepovoljno odrazilo na ekonomski položaj zemalja u razvoju. Stalnim narastanjem dugova i skoro stalnom apresijacijom dolara otežan je njihov položaj u otplatama dugova.

Finansijska zavisnost i politički pritisci

U uslovima povećanih ekonomskih teškoća u zemljama u razvoju, razvijene zemlje kreditnu politiku sve češće koriste kao sredstvo pritiska i jačanja zavisnosti.

Upravo, u velikoj zaduženosti i otežanim uslovima otplaćivanja prispelih obaveza, razvijene zemlje vide solidnu osnovu za uspostavljanje neokolonijalističkih odnosa u zemljama u razvoju. »Mogućnosti za ucenjivanja i iznuđivanja određenih ustupaka na ovom području gotovo su neiscrpne,

¹ V. Ognjanović, *Spoljni dugovi Jugoslavije i politika savladavanja problema*, »Finansije«, br. 3—4/85, str. 117.

a ogledaju se kroz: porast i održavanje visokih kamatnih stopa, skraćivanje rokova otplate dugova, veće učešće kratkoročnih kredita u odnosu na dugoročne i srednjoročne, u stalnom porastu učešća tzv. vezanih kredita, čija se vezanost izražava u dvojakom smislu: kao vezanost za nabavke na tržištu davaoca kredita i kao vezanost za realizaciju određenog investicionog projekta koja zemlji koja prima kredit ograničava operativnu samostalnost i mogućnost odlučivanja o strukturi investicija, pa, prema tome, i o pravcima njenog privrednog razvoja. Kod forme uspostavljanja neokolonijalističkih odnosa moguća su učenjivanja i iznuđivanja i drugih prednosti i koristi za razvijene zemlje (uspostavljanje vojnih baza, priključivanje vojno-političkim savezima).²

U okviru finansijske saradnje nužno je sagledati bar dva pitanja u kojima se ogleda mogućnost uticaja na zemlje-dužnike: (1) uticaj na strukturu investicione potrošnje i privrednu strukturu zemalja u razvoju, i (2) mogućnost korišćenja finansijske moći (u kojoj su, pored ekonomske, koncentrisane politička i vojna moć) za pritiske raznih vrsta prema zemljama — korisnicima kredita.

1. Za postizanje svojih razvojnih ciljeva, zemlje u razvoju koriste inostranu akumulaciju u obliku finansijskih sredstava ili materijalnih dobara. Kada je u pitanju pomoć u obliku kredita, onda se najčešće odobravaju vezani krediti, kojima je namena unapred određena.³ Oni se koriste za nabavku materijalnih dobara u zemlji — davaocu kredita. U pogledu namene, ova sredstva se mogu koristiti za kupovinu

² M. Čušić, M. Gvero, *Osnovi međunarodnih ekonomskih odnosa*, Politička škola JNA, Beograd, 1972, str. 40.

³ »Iz mnogobrojnih vidova vezivanja pomoći dva se izdvajaju: projektno vezivanje (project tying) i vezivanje izvorom (procurement tying). Prvi oblik vezivanja podrazumeva korišćenje strane pomoći za posebne individualne projekte. Kapital može biti namenjen razvoju jedne firme ili sektora nacionalne privrede, izvan čega je njegova upotreba isključena.

Drugi vid vezivanja pomoći sadrži uslov kojem je zemlja — primalac pomoći dužna da primljena sredstva upotrebi za kupovinu robe i usluga u zemlji — davaocu. Mogućnost zemlje — primaoca da upotrebi primljenu pomoć na alternativne izvore, dakle, da uvozi robu po tom osnovu iz drugih zemalja, a ne iz zemlje porekla pomoći, eliminisana je«. Videti: S. Kovačević, *Vezana pomoć*, »Međunarodni problemi«, br. 3—4/85, str. 96. U istom radu, na str. 97, autor ističe da od početka 60-ih godina nevezana pomoć predstavlja izuzetak međunarodnoj zajednici. O vezivanju pomoći videti i: Z. Bogdan, *Vezana ekonomska pomoć u međunarodnim odnosima*, »Pogledi«, br. 3—4/78.

tehnologije, sirovina, repromaterijala, delova itd. Prema tome, prvo ograničenje koje se ovde javlja jeste obaveza zemlje-primaoca da kredit iskoristi u zemlji-davaoca kredita.

Sledeće ograničenje odnosi se na dominirajući uticaj davaoca kredita na strukturu investicionog angažovanja tog kredita. Ne samo po uslovima nego i po svojim oblicima korišćenja, zahtevi davaoca su često bili protivrečni stvarnim potrebama zemalja u razvoju. Korisnik kredita se najčešće odlučuje za nabavku tehnologije. U pregovorima sa stranim partnerom, on nailazi na određene barijere koje transnacionalna kompanija želi da uključi u ugovore o transferu tehnologije. Na taj način ispoljava se uticaj na privrednu strukturu zemlje u razvoju.

2. U okviru finansijske saradnje pritisci su veći prema onim zemljama koje imaju viši stepen zaduženosti, kod kojih kratkoročni krediti imaju pretežno učešće u strukturi dugova i koje su zasnovale kreditni odnos sa manjim brojem partnera u inostranstvu. Polazimo od toga da su zemlje u razvoju svoje potrebe definisale u svojim planovima razvoja. Inostrano finansiranje razvoja se najčešće ostvaruje u vidu kratkoročnog zaduživanja. U tim uslovima, struktura investicione potrošnje u zemljama u razvoju morala se pome-rati prema granama u kojima su se ulaganja u kratkom roku morala efektuirati u vidu rasta proizvodnje materijalnih dobara. Ta proizvodnja obezbeđivala je izvoz i devizni prihod kojim su se izmirivale kratkoročne obaveze prema davaocima kredita. Na takav način zemlje u razvoju ne mogu rešavati probleme strukturnih disproporcija, pre svega, u smislu razvoja grana koje su zahtevale veća ulaganja i koje su imale duži aktivizacioni period. Osim toga, industrijalizacija zemalja u razvoju ne može biti usmerena ka strukturnim preobražajima nacionalnih privreda i učvršćivanju njihove ekonomske nezavisnosti. One se formiraju kao podređene, odnosno zavisne strukture, što ih još više udaljava od faktičke ekonomske nezavisnosti.⁴

⁴ »Pritisak u pravcu kratkoročnog otplaćivanja i visokih kamatnih stopa usmerava investicije ka izvoznim i visokoproduktivnim granama i pogodnima, umesto u infrastrukturu, industriju, energetiku i modernizaciju poljoprivrede. Ovako, samo oblik međunarodnog finansiranja pretvara strukturu zemalja u razvoju u priveske 'centralnih' nacionalnih privreda i u osnovi ih

U razmatranju mogućnosti za vršenje spoljnopoličkih pritisaka nameće se i pitanje diverzifikacije partnera u finansijskoj saradnji. Ukoliko se ta saradnja ostvaruje sa jednim ili manjim brojem partnera, utoliko su veće mogućnosti za ucenjivanje ili organizovane političke pritiske.

Međutim, realnu osnovu za vršenje pritisaka na zemlje u razvoju u sferi finansijske saradnje čine, pre svega, teškoće u otplatama dugova. Smanjivanjem deviznog prihoda od izvoza umanjuju se njihove mogućnosti otplate dugova, što razvijenim zemljama služi kao »osnova za pritisak na zemlje u razvoju i za iznuđivanje radikalnog menjanja njihove politike razvoja.«⁵

Stepen zaduženosti se sve češće koristi kao jedan od najznačajnijih pokazatelja spoljnoekonomskog položaja jedne zemlje. Što je stepen zaduženosti manji, to je bonitet veći i obrnuto. Uporedo sa smanjivanjem kreditne sposobnosti jedne zemlje, zajmodavac češće pribegava odobravanju kratkoročnih kredita. Ukoliko se odobravaju i dugoročni krediti, onda se to najčešće čini uz različite pritiske, pa i političke ucene.

Stepen zaduženosti jedne zemlje najčešće se izražava odnosom iznosa deviznog priliva po osnovu izvoza robe i usluga i iznosa anuiteta (otplata glavnice plus kamate), po pravilu, u periodu od jedne godine. Međutim, takav pokazatelj ima ograničen domet u utvrđivanju stvarne opterećenosti zemlje dugom. Njegova ograničenost je u tome što ukazuje samo na kvantitativne a ne i kvalitativne dimenzije zaduženosti. On se može smanjiti produženjem rokova vraćanja kredita ili smanjenjem kamatne stope. Osim toga, isti stepen zaduženosti u dve ili više različitih zemalja ne ukazuje na istu sposobnost u otplati dugova. Zatim, prihvatljivost ili neprihvatljivost stepena devizne zaduženosti zavisi od karakteristika privrednog razvoja zemlje. »Ako se zemlja nalazi u brzom razvoju, te joj je dodatna inostrana akumulacija potrebna za podizanje novih proizvodnih snaga, prikladnije je računati sa nižom kritičnom tačkom. Često se, u tim okol-

lišava sposobnosti za rešavanje problema zaposlenosti, hrane i siromaštva u svojoj zemlji.« Videti: J. Stanovnik, *Međunarodni privredni sistem*, »Komunist«, Beograd, 1983, str. 506.

⁵ J. Stanovnik, *Politička nezavisnost i ekonomska ravnopravnost*, »Socijalizam«, br. 2/84, str. 208.

nostima, kao kritična tačka zaduženosti uzima 18—20°%. Kada se, međutim, pretpostavlja da predstoji mirniji razvoj, sa niskim stopama rasta društvenog proizvoda, kritična tačka zaduženosti može biti veća. Za takav slučaj obično se uzima 25°% kao krajnji prihvatljiv odnos između godišnjih otplata i godišnjeg priliva. Objašnjenje je da miran privredni razvoj ne zahteva nove velike nabavke kapitalnih i drugih dobara iz inostranstva od kojih se mnoga moraju plaćati u gotovu.«⁶

Mogućnosti za postizanje spoljnopolitičkih ciljeva treba sagledavati i sa aspekta izvora finansijskih sredstava. Sredstva za finansiranje razvoja zemalja u razvoju mogu poticati iz zvaničnih (budžet i vlada), multilateralnih i privatnih izvora. S tim u vezi, kao kanali transfera sredstava pojavljuju se države (vlade), međunarodne finansijske i privatne organizacije. Prednost u kreditiranju razvoja zemalja u razvoju svakako je na strani multilateralne saradnje. Međutim, učešće sredstava međunarodnih organizacija u ukupnom prilivu kapitala u zemlje u razvoju ima opadajući trend. Kao najvažniji izvor inostranih sredstava ostaju privatni iznosi kapitala, mada se još uvek značajan deo transferiše bilateralnim kanalima (država — državi).

Najveće mogućnosti za postizanje spoljnopolitičkih ciljeva nalaze se, upravo, u transferu sredstava iz privatnih izvora, preko bilateralnih i multilateralnih kanala.

Spoljni dug i bezbednost zemalja u razvoju

Kreditni koje razvijene zemlje odobravaju zemljama u razvoju u obliku dodatnih sredstava za razvoj predstavljaju nužnost, pre svega, zemalja u razvoju, ali i potrebu samih razvijenih zemalja zbog visokog stepena razvojne međuzavisnosti. Danas je, međutim, sve manje zemalja u razvoju koje su sposobne da vraćaju svoje dugove. Postavlja se zato pitanje: da li takvim zemljama pretila opasnost od oružane intervencije, odnosno da li im je ugrožena bezbednost. »Može li neka snažna ruka, neka batina u toj ruci danas silom natjerati nekoga da vrati ono što je, po svim osnovnim rezonima i po sili za-

⁶ B. Čolanović, *Dugovi Jugoslavije — istina i mistifikacija*, »Savremennost«, br. 7/85, str. 63.

kona, zaista i dužan da vrati? Može li to neko učiniti kad dužnik ne da ne želi, već objektivno nema otkuda da vrati dug? Može li neko pokrenuti danas oružanu silu da to utjeruje? Mi mislimo da ima više razloga koji se tome suprotstavljaju i koje mogućnosti nečega takvog sasvim posigurno otklanjaju. Skoro i da ne pominjemo kataklizmu nuklearnog rata, koja nešto tako čini apsurdnim. Druga je okolnost u tome što smo danas svjesni činjenice da se dug, vršila se prisila ili ne da se on plati, u osnovi nema odakle izmiriti. I ukoliko bi se to ipak po svaku cijenu učinilo, zna se da bi time razvoj nerazvijenih ne samo sasvim izostao već bi i nazadovao, a — to znači i da bi se pomenuti lanac svjetske reprodukcije sasvim iskidaio. I razvijeni, a to znači i povjerioci bi se time strovalili u ekonomsku katastrofu . . . Onda ne treba zanemariti ni porast opšteg kulturnog nivoa i progresivne političke svijesti u današnjem svijetu, koji postaje sve važniji činilac u sprečavanju bilo kakvih pribjegavanja oružanim sredstvima i metodama rješavanja problema s kojima se suočava savremeni svijet.«⁷ Ovakva tvrdnja čini nam se logičnom stoga što se agresija ne može usko posmatrati, dovodenjem u vezu sa finansijskom zavisnošću. Finansijska zavisnost je u nedjeljivoj vezi sa ostalim elementima ekonomske zavisnosti. Međutim, za ostvarivanje agresije, pored ekonomskih, nužno je postojanje političkih, vojnostrateških interesa i povoljna domaća i međunarodna situacija za njeno izvođenje.

Ukoliko zemljama koje neuredno izvršavaju svoje finansijske obaveze ne preti opasnost oružane intervencije od poverilaca, postavlja se pitanje tipa nepovoljnosti takvog položaja zemalja-dužnika. Dugovi »predstavljaju jedno vrlo moćno sredstvo, da se u uvjetima novog tipa strukturacije sistema svjetske reprodukcije, na novim tehnološkim, novim organizacionim i na novim ekonomskim osnovama ta prijetnja otplate duga koristi kao jedno moćno i trajno sredstvo realizacije novog tipa sateliziranog subrazvoja na svjetskom nivou«.⁸

⁷ H. Hadžiomerović, diskusija na temu: *Problemi svjetskih dugova*, »Opredjeljenja«, br. 4/85, str. 134.

⁸ Z. Trpulec, diskusija na temu: *Problemi svjetskih dugova*, »Opredjeljenja«, br. 4/85, str. 151.

Uslovi nastanka i karakteristike spoljnog duga Jugoslavije

Od oslobođenja do 1965. godine, naša zemlja nije koristila velika inostrana sredstva. Na kraju 1965. godine dug naše zemlje je iznosio 1,2 mld američkih dolara; ako se oduzmu krediti koje smo dali inostranstvu, dobija se neto-zaduženje od oko 1,0 mld američkih dolara.⁹ Ovakvo kretanje spoljnog duga bilo je posledica sledećih uslova: *prvo*, ulaganja u obnovu kapaciteta vršena su pretežno korišćenjem domaćih sredstava i reparacija; *drugo*, značajan deo spoljnotrgovinske razmene, uključujući i uvoz opreme, odvijao se u okviru klirinške razmene sa socijalističkim zemljama istočne Evrope; *treće*, efikasnost investicija u tom periodu bila je visoka, što je smanjivalo potrebe za inostranim kreditima; *četvrto*; deficit platnog bilansa je bar sa 2/3 finansiran putem inostrane pomoći ili iz inostranih sredstava u vidu ratnog obeštećenja.

Nakon privredne reforme spoljni dug naše zemlje je sledeći:

Tabela 1

SPOLJNI DUG JUGOSLAVIJE (stanje krajem godine)

— u mld. \$

Godina	Spoljni ¹ dug	Krediti dati inostranstvu	Neto zaduženje
1966.	1,41	0,23	1,18
1967.	1,62	0,27	1,34
1968.	1,84	0,31	1,52
1969.	2,11	0,40	1,70
1970.	2,35	0,49	1,85
1971.	3,17	0,47	2,69
1972.	3,93	0,50	3,42
1973.	4,66	0,68	3,98
1974.	5,36	0,70	4,65
1975.	6,58	0,78	5,79
1976.	7,92	0,91	7,01
1977.	9,54	1,11	8,42
1978.	11,83	1,10	10,72
1979.	15,23	1,22	14,01
1980.	18,87	1,52	17,34
1981.	21,09	1,58	19,51
1982.	20,34	1,71	18,62
1983.	20,57	1,84	18,72
1984.	20,19	1,91	18,27
1985.	19,89	1,79	18,10

¹ Zajedno s kratkoročnim kreditima

Izvor: Bilten Narodne banke Jugoslavije, br. 7—8/1986, str. 71.

⁹ B. Čolanović, *Dugovi Jugoslavije*, »Dnevnik«, N. Sad, 1985, str. 8.

Godina 1965. prelomna je po mnogo čemu. Pored ostalog, deficit platnog bilansa finansiran je inostranim kreditima, usled čega se gomilaju inostrani dugovi. Smisao usvojene privredne reforme bio je »dovođenje« radnih organizacija u položaj robnih proizvođača. Takav položaj se mogao ostvarivati jedino tržišnom verifikacijom proizvodnje u zemlji i inostranstvu. Dakle, zahtev je bio da se cene slobodnije formiraju i da se smanje ona državna davanja kojima je podržavana veštačka rentabilnost proizvodnje u pojedinim organizacijama. Smanjivanjem izvoznih podsticaja i carinskih opterećenja na uvozu robu, otvoren je širok uvozni proces. Usled zapostavljenosti primarne proizvodnje, došlo je do porasta uvoza sirovina i repromaterijala. Već tada se ispoljila visoka uvozna zavisnost naše privrede od inostranstva. Osim toga, novi tržišni položaj radnih organizacija u kreiranju sopstvenog razvoja trebalo je da ih podstakne na poboljšanje ukupne ekonomije poslovanja. Veće uključivanje naše privrede u inostranu konkurenciju i slobodnije delovanje tržišta u zemlji, rezultirali su opredeljenjima za intenzifikaciju privređivanja. Na mikropplanu takvo opredeljenje je usmerilo investicije u povećanju tehničke opremljenosti rada, što se ostvarilo transferom inostrane tehnologije.¹⁰ U tom periodu, za potrebe prerađivačke industrije (kojoj je ekonomska politika davala prednost) raste uvoz opreme, »cveta uvoz licenci, delova za montažu trajnih potrošnih dobara... a domaćoj naučnoistraživačkoj delatnosti zadaje se težak udarac«.¹¹

Kao rezultat investicionog zanosa, naša zemlja je ostvarivala vrlo visoku investicionu potrošnju, ali je koristila velika inostrana sredstva. »Investiciona politika vođena u prošlosti, a naročito od sredine sedamdesetih godina, zaista je bila pogrešna. Jedinstveni jugoslovenski razvojni plan praktično ne postoji, strategija proširene reprodukcije rastavljena je na osam

¹⁰ Prema proračunima D. Marsenića, u prvoj razvojnoj fazi — fazi intenzivne industrijalizacije (od završetka drugog svetskog rata do privredne reforme) 78,8 odsto godišnjih priraštaja bilo je usmereno u otvaranje novih radnih mesta, a preostali deo u povećanje tehničke opremljenosti rada. U drugoj fazi — fazi središnje industrijalizacije (posle 1965) 38 odsto godišnjih priraštaja osnovnih proizvodnih fondova usmereno je u otvaranje novih radnih mesta, dok je 62 odsto upotrebljavano za povećanje tehničke opremljenosti rada. Videti: D. Marsenić, *Privredni razvoj Jugoslavije posle drugog svetskog rata*, »Vojno-politički informator«, br. 5/85, str. 44.

¹¹ B. Čolanović, *Isto*, str. 11.

republičko-pokrajinskih, bezmalo nikako povezanih smerova i struktura izgradnje; svih osam investiraju kao da drugi ne postoje, čak još gore — kao da su im drugi suparnici... Godine od 1977. do 1979. mogu se smatrati razdobljem investicione euforije... Inostrana sredstva ulivaju se u zemlju kao široka matica, ali ne snažnim povećanjem deviznih prihoda od izvoza roba i usluga, nego masovnim uzimanjem zajmova iz inostranstva.¹² Na žalost, takvo zaduživanje nije bilo praćeno odgovarajućom efikasnošću ulaganja.¹³

Zbog našeg pretežnog oslanjanja u razvoju na inostranu tehnologiju i prevelikog vezivanja za inostrane partnere u toku korišćenja te tehnologije, faktička iskorišćenost uvezene tehnologije bitno je opredeljena sposobnošću izvoza naših organizacija udruženog rada. Potrebe za uvozom sirovina, energije i dr. (kao nametnute od prodavca tehnologije ili kao objektivno uslovljene zbog nerazvijene domaće ekstraktivne industrije) zadovoljavane su u meri u kojoj su privredni subjekti raspolagali devizama. Tu se stvara, na prvi pogled, nerazrešiv problem: da bi uvozile potrebne sirovine, organizacije udruženog rada moraju prethodno raspolagati deviznim sredstvima, a raspolaganje njima determinisano je njihovom konkurentskom sposobnošću na svetskom tržištu. Visok nivo inflacije i sve nepovoljniji ostali elementi konkurentnosti u sukobu sa inostranom konkurencijom, otežavaju izvoz i dovode do nedostatka deviza, što se odražava na uvozne mogućnosti naših organizacija udruženog rada, odnosno na obezbeđenje uslova za kontinuiranu proizvodnju. Odavde sledi zaključak: cena visoke tehnološke zavisnosti na globalnom planu iskazivala se u vidu nedovoljnog korišćenja kapaciteta privrede Jugoslavije i uticala je na dinamiku privrednog rasta i na

¹² B. Čolanović, *Isto*, str. 55—56. Na istom mestu autor navodi sledeće podatke: »Tokom pomenute tri godine dug po kreditima za opremu povećao se za 4,5 milijardi, a po finansijskim kreditima za 4 milijarde dolara, tj. ukupno za 8,5 milijardi dolara — sve za investicije! Gradi se na sve strane... u rafinerije nafte i petrohemiju, u crnu i obojenu metalurgiju, hemijsku i industriju gume... u puteve, čak i u brojne nepredvidive objekte!«

¹³ Efektivnost investicija u našoj privredi (preračunata na osnovu »ICOR« marginalnog kapitalnog koeficijenta) pokazuje konstantan pad, započet još 1977. godine. Tako je taj koeficijent imao sledeće veličine u pojedinim godinama: 1978. — 3,57, 1980. god. — 9,56, 1982. god. — 45,75, a 1983. god. — 13,15. Preračunavanja izvršena prema podacima iz Statističkog godišnjaka Jugoslavije 1985, str. 84. i 86.

ostvarivanje dugoročnih razvojnih ciljeva društva. Povećanje uvoza inostrane tehnologije i njeno nedovoljno i neefikasno korišćenje ubrzavali su deficitarnost trgovinskog i platnog bilansa. Uslovi u kojima je ostvarivan transfer tehnologije (visoke kamatne stope i dr.) smanjivali su akumulativnu sposobnost privrede. Uporedo s tim, a u uslovima neke efikasnosti investicija, rasle su potrebe za daljim zaduživanjem u inostranstvu. Tako je 1975. godine spoljni dug povećan za preko 5 mld američkih dolara ili za oko 5,3 puta prema dugu deset godina ranije. U prvom redu, to su bili finansijski krediti korišćeni za plaćanje uvoza reproprodukata i opreme. No, u tom periodu, ukupan spoljni dug naše zemlje bio je relativno podnošljiv. On nije posebno alarmantan, niti sa stanovišta njegovog apsolutnog iznosa, niti sa stanovišta strukture kreditnih sredstava.¹⁴ Međutim, u periodu koji sledi, naša zemlja ostvaruje zabrinjavajuće odnose u sferi inostranog zaduživanja, tako da smo 1981. godine imali rekordan iznos spoljnog duga i nepovoljnu strukturu kreditnih sredstava. Inostrani dug je sada preko 21 mld američkih dolara, a učešće kratkoročnih kredita u ovim sredstvima iznosilo je 11 odsto. U uslovima nemogućnosti da se pravovremeno odgovori obavezama prema inostranstvu i onemogućiti nekontrolisan uvoz, pojačane su administrativne mere regulisanja uvoza i zaduživanja u inostranstvu. Pri visokom nivou zavisnosti naše privrede od uvoza, takve mere su se morale odraziti na smanjenje stope rasta društvenog proizvoda, stagnaciju, pa čak i pad proizvodnje. Manji obim raspoloživih deviznih sredstava za potrebe privrede uslovio je pad uvoza reproprodukata. Domaća energetska i sirovinska baza, još uvek nedovoljno razvijene nisu mogle da zadovolje uvozne potrebe privrede, što se moralo odraziti na tempo privrednog rasta naše zemlje. Međutim, »najveći deo jugoslovenskih dugova inostranstvu napravljen je radi korenite izmene strukture jugoslovenske privrede, ubrzanijeg privrednog razvoja, a sredstva su utrošena na kupovinu proizvodne opreme, licenci na industrijske patente, elemente know-how i metode tehnološkog rada itd.«¹⁵ Paralelno sa narastanjem naših dugova, nastupaju i teškoće u vezi sa njihovim otplatama. Da bi se i u tim uslovima zadržao ugled Jugoslavije,

¹⁴ Godine 1976. kratkoročni krediti učestvovali su samo sa 1,26 odsto. Videti: B. Čolanović, *Isto*, str. 19.

¹⁵ Ž. Rakočević, *Ekonomsko-tehnološke zagonetke socijalizma ostaju nerešene*, »Socijalizam u svetu«, br. 54/86, str. 69.

kao urednog dužnika, merama ekonomske politike (pre svega politikom kursa dinara) još više je podržavan izvoz po svaku cenu. Logično, kao posledica toga, moralo je doći do smanjenja, pre svega, investicione i lične potrošnje. Usled nastalih teškoća u vezi sa otplatom dugova i, donekle, gubitka kreditnog boniteta, strani poverioci su izvukli zaključak o potrebi prestanka odobravanja novih kredita našoj zemlji.¹⁶ Tako već u 1982. godini dolazi do zaustavljanja daljeg rasta zaduženosti Jugoslavije. Međutim, »ovaj prelom je nastao ne spoznajom naše ekonomske politike da za dalje zaduživanje više nema uslova nego boljim uvidom stranih poverilaca u našu deviznu likvidnost i u njene perspektive«.¹⁷

Naše potrebe za inostranim kreditima nisu iščezle posle 1981. godine. No, bila je nužna preorijentacija zemlje u kreditnim zahtevima. Osnovna oznaka te preorijentacije je restriktivan uvoz, i to:

(1) restriktivna uvozna politika je vođena na neselektivan način (smanjenjem uvoza po svaku cenu). Sve je bilo usmereno na to da se smanje (ili održe na približno istom nivou) zahtevi za kratkoročnim (komercijalnim) kreditima, namenjenim uvozu reproprodukata. Naravno, to se moralo odraziti na pad proizvodnje onih industrijskih grana koje su u visokom stepenu zavisile od uvoznih sirovina i repromaterijala;

(2) restriktivna uvozna politika pogađala je i uvoz opreme. Težnja je da se investiciona potrošnja u manjoj meri zasniva na inostranim izvorima finansiranja, a sve više na domaćoj bruto-akumulaciji. Promene u strukturi uvoza opredeljuju i promene u strukturi našeg duga. Podaci o tome dati su u tabeli 2.

Na osnovu podataka iz pomenute tabele uočavamo relativno visoko učešće robnih kredita u ukupnom jugoslovenskom dugu. Sve do 1983. godine, ti krediti imaju dominantno učešće, nakon čega dolazi do rasta učešća finansijskih kredita. Takva struktura kredita bila je diktirana smanjenjem deviznih prihoda i nemogućnošću zemlje da na vreme izvršava svoje obaveze prema inostranim poveriocima. To znači, »zajmovi za zajmove« sve više su potiskivali zajmove za ubrzanje privrednog razvoja.

¹⁶ B. Čolanović, *Isto*, str. 24.

¹⁷ *Isto*, str. 25.

Tabela 2

ZADUŽENJE JUGOSLAVIJE U INOSTRANSTVU — UČEŠĆE U
UKUPNOM DUGU¹ PREMA STANJU KRAJEM POSMATRANIH GODINA

Godina	Finansijski krediti	Robni krediti			Učešće kredita za opremu u ukupnim robnim kreditima	Ostalo zaduženje
		Ukupno	Oprema	Ostalo		
1975.	36	63	55	7	88,5	1
1976.	38	61,5	55	6,5	89,5	0,5
1977.	36	64	57	7	88,5	0,0
1978.	38	62	55	7	88,7	0,0
1979.	39	61	54	7	89,0	0,0
1980.	41	59	52	7	89,2	0,0
1981.	45	55	48	7	87,8	0,0
1982.	49	51	41	10	82,5	/
1983.	51	49	37	12	75,2	/
1984.	59	41	31	10	75,1	/
1985.	60	40	30	10	74,4	/

¹ Bez kratkoročnih kredita

Izvor: preračunato prema podacima Biltena Narodne banke Jugoslavije br. 7—8/86, str. 71.

Takođe, 1983. godina čini se prelomnom i u samoj strukturi robnih kredita. Sve dotle je učešće kredita za opremu u ukupnim robnim kreditima bilo preko 80 odsto (najveće je 1976. godine sa 89,5 odsto). Od 1983. godine, učešće kredita za uvoz opreme je u padu, tako da je 1985. godine na najnižem relativnom nivou i iznosi 74,4 odsto.

Visoko učešće kredita za uvoz opreme logična je posledica stanja i odnosa na svetskom tržištu tehnologije i ograničenih mogućnosti Jugoslavije da privredni razvoj zasniva na sopstvenoj tehnološkoj osnovi. »Radi se o jednoj već ustaljenoj tendenciji da izvoznici opreme nju na međunarodnom tržištu sve više prodaju i sve više jedino mogu prodati na kredit. Jugoslavija obilato koristi ovu tendenciju kao uvoznik opreme.«¹⁸

Potrebno je ukazati i na unutrašnje okolnosti u zemlji koje podstiču transfer inostrane tehnologije. Polazeći od toga da je inostrana tehnologija jeftinija od domaće i da se može

¹⁸ D. Marsenić, *Ekonomska struktura i privredni rast Jugoslavije*, »Savremena administracija«, Beograd, 1982, str. 549.

dobiti na kredit, naši proizvodni subjekti se sve više okreću razvijenim zemljama kao prodavcima tehnologije. Pri tom, često zaboravljaju da se niža cena uvozne opreme (od domaće) dobijene za kredit za kraće vreme kompenzira visokim naknadama za njeno korišćenje i obavezama nastalim po osnovi dobijenih kredita. Sve obaveze prema inostranim partnerima, nastalim po osnovi kupovine tehnologije, likvidiraju se, skoro po pravilu, deviznim plaćanjima. Pošto iz godine u godinu devizni kurs domaće valute pada, a strane raste, inostrana oprema poskupljuje. Na taj način se tehnološka zavisnost ispoljava i u vidu devizne zaduženosti, što ekonomsku krizu zemlje čini još težom i dugoročnijom.

Otplaćivanje prispelih obaveza inostranstvu, bez obzira na visinu duga i godišnjih otplata, ne bi bio tako veliki problem pod uslovom da su inostrana sredstva bila racionalno korišćena. Za to nije kriv inostrani partner već neinformisanost i neorganizovanost naših OUR koji nabavljaju neprimerena tehnološka rešenja, koja ne mogu biti efikasno iskorišćena.

Odgovor na pitanje koliko godišnje obaveze prema inostranstvu predstavljaju finansijski teret za zemlju, dobićemo utvrđivanjem odnosa svih obaveza prema društvenom proizvodu.

U posmatranom periodu, do 1977. godine, otplate glavnice angažuju manje od 4 odsto društvenog proizvoda, potom prelaze ovu granicu, naglo se povećavaju 1980. godine, kada čine 6,8 odsto društvenog proizvoda. Sličnu tendenciju kretanja imaju i kamate, s tim što se njihovi relativni udeli u društvenom proizvodu kreću u rasponu od 0,9 odsto (1978) do 2,4 odsto (1980). Visoka prethodna relativna učešća rezultiraju u visokom udelu godišnjih anuiteta u društvenom proizvodu. Tako, 1980. godine na glavnice i kamate otpada blizu jedna desetina ili tačnije 9,2 odsto društvenog proizvoda.

U strukturi dugova, otplate glavnica imaju dominantan udeo, učestvujući sa oko $\frac{2}{3}$ u anuitetu. Međutim, od 1978. godine bitno se menjaju odnosi u izdacima na ime glavnica i kamata, u korist ovih drugih.

Prirodno, otplata godišnjih dugova ostvaruje se u skladu sa kretanjem deviznog priliva po osnovu tekućih transakcija. Zbog različite dinamike tekućeg priliva deviza i otplate duga, menjao se i stepen zaduženosti zemlje. Podaci o

Tabela 3

DRUŠTVENI PROIZVOD, GLAVNICE I KAMATE KAO POSTOTAK
DRUŠTVENOG PROIZVODA

— u milionima dinara

God.	Društveni proizvod (1)	Otplate glavnice (2)	Otplate kamata (3)	Ukupne otplate kredita (4)	UČESĆA (%)				Obračun glav- nica i kamata po kursu dinara za SAD \$
					5=2/1	6=3/1	7=4/1	8=2/4	9=3/4
1976.	592.560	23.657	6.756	30.413	4,0	1,1	5,1	78	22
1977.	734.304	27.823	7.029	34.852	3,8	1,0	4,7	80	20
1978.	901.815	28.548	8.467	37.015	3,2	0,9	4,1	77	23
1979.	1.165.417	51.598	15.730	67.328	4,4	1,3	5,8	77	23
1980.	1.553.089	74.686	37.533	112.219	4,8	2,4	7,2	67	33
1981.	2.208.250	91.878	88.115	179.993	4,2	4,0	8,1	51	49
1982.	2.924.794	136.769	128.021	264.790	4,7	4,4	9,1	52	48
1983.	4.064.289	368.088	215.021	583.109	9,1	5,3	14,3	63	37
1984.	6.325.843	713.386	392.584	1.105.970	11,3	6,2	17,5	64	36

Preračunavanja izvršena prema sledećim podacima: za društveni proizvod — »SGJ« 1981, str. 161 i »SGJ« 1986, str. 165; za otplate glavnica i kamata — Jugoslavija 1945—1985, »Savezni zavod za statistiku«, Beograd 1986, str. 167; devizni kursevi prema vrednostima krajem perioda — Bilten »NBj« br. 7—8/1986, str. 70.

Tabela 4

 Stepen zaduženosti¹

— u milionima dinara

Godina	UKUPNO			Na konvertibilnom području		
	tekući priliv deviza	otplata duga	zadu- ženost u %	tekući priliv deviza	otplata duga	zadu- ženost u %
1975.	7.818	1.550	20	6.121	1.466	24
1976.	9.072	1.661	18	7.145	1.412	20
1977.	9.608	1.889	19	7.634	1.603	21
1978.	10.927	1.989	18	9.021	1.776	20
1979. ²	13.911	3.514	25	11.681	3.000	26
1980.	17.251	3.830	22	13.837	3.605	26
1981.	20.841	4.304	21	16.070	4.021	25
1982.	17.512	4.238	24	12.576	3.929	31
1983. ²	14.564	4.648	32	10.221	4.381	43
1984. ²⁾	15.432	5.223	34	10.966	4.913	45

¹ Stepen zaduženosti izražava se odnosom ukupnog tekućeg deviznog priliva i iznosa ukupne otplate duga.

² Uključeno refinansiranje.

 Izvor: *Jugoslavija 1945—1985*; Savezni zavod za statistiku, Beograd 1986; str. 168.

stepenu zaduženosti mogu biti veoma korisni za utvrđivanje solventnosti jedne zemlje u kraćim vremenskim rokovima (1—2 godine). Za duža vremenska razdoblja, sposobnost otplate duga treba sagledati na osnovu informacija o izgledima za rast izvoznih prihoda i za smanjivanje deviznih rashoda.

Podaci u tabeli 4. pokazuju da je u posmatranom periodu, sve do 1982. godine, stepen devizne zaduženosti bio u dozvoljivim granicama, tj. između 20 odsto i 25 odsto tekućeg priliva deviza. Međutim, u 1983. godini dolazi do neobične situacije: — porast otplate dugova praćen je smanjenjem tekućeg priliva deviza. Kritična granica stepena zaduženosti pređena je 1983. godine. U 1984. godini, naša zemlja je beležila porast tekućeg deviznog priliva, ali je iste godine imala i brži rast otplate dugova u odnosu na 1983. godinu. Sličnu, ali još nepovoljniju tendenciju ima kretanje zaduženosti zemlje u odnosu na konvertibilno područje.¹⁹

Prema tome, uzroci visoke finansijske zavisnosti naše zemlje sadržani su, pre svega, u: (1) finansijskim kreditima namenjenim potrebama pokrivanja deficita u bilansu tekućih transakcija i našim otplatama stranim poveriocima; i (2) robnim kreditima namenjenim uvozu opreme.

Najveći deo ukupnih novih neto-zaduženja (razlika između kredita dobijenih i datih inostranstvu) naša zemlja je koristila za pokriće deficita bilansa tekućih transakcija, a manji deo za povećanje deviznih rezervi.

U suštini, deficitaran saldo bilansa tekućih transakcija uzrokovan je deficitarnošću salda trgovinskog bilansa, odnosno neravnotežom u razmeni roba. Dugotrajna je tendencija neravnoteže u vrednosti izvezenih i uvezenih roba, kojoj osnovni akcenat daje neravnoteža u razmeni opreme. Zaduzenje Jugoslavije u inostranstvu pretežnim delom je nastalo po osnovu robnih kredita u kojima krediti za uvoz opreme imaju vrlo veliko učešće.

¹⁹ Sa stanovišta bezbednosti zemlje značajno je ukazati i na distribuciju naših obaveza prema inostranstvu. Najveći iznos kredita, Jugoslavija je zaključila sa razvijenim zemljama, između 60 odsto i 75 odsto ukupnih kredita. Od tih kredita, oko 60 odsto je iz Engleske, SAD i SR Nemačke. Iznos kredita koji su ugovorima zaključeni s međunarodnim organizacijama relativno je mali... Krediti zemalja u razvoju su, u stvari, krediti zemalja proizvođača nafte... Najmanji su krediti iz istočnog evropskih zemalja. Videti: *Jugoslavija 1945—1985*, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1986, str. 166.

Ek onomski i drugi pritisci međunarodnih finansijskih organizacija

Finansijska saradnja postala je veoma značajna oblast međunarodnih ekonomskih odnosa kojom se bitno može uticati na ekonomski položaj i bezbednost zemlje. Brojni su primeri koji pokazuju da Međunarodni monetarni fond, Međunarodna banka i razvijene zemlje uslovljavaju davanje kredita. Uslovi transfera se razlikuju zavisno od vrste izvora i vida transfera.²⁰ Transfer sredstava u bilo kom vidu (često i u slučaju pružanja pomoći) vrši se uvek pod određenim uslovima, koji su, zavisno od ciljeva koje davalac sredstava želi da ostvari (ekonomski i neekonomski), dvojaki. *Prvu grupu* čine: kamatna stopa, rok vraćanja i period počeka, kojima se ostvaruju, pre svega, ekonomski ciljevi davaoca sredstava. Sa stanovišta ove grupe uslova, transfer sredstava se može ostvarivati po netržišnim ulovima (kada govorimo o pomoći) ili po tržišnim (komercijalnim) uslovima (kada govorimo o zajmovima i kreditima).

U posleratnom periodu naša zemlja je razvila intenzivnu saradnju sa međunarodnim finansijskim organizacijama, državnim i privatnim kreditorima. Međutim, visoki dugovi Jugoslavije, a pre svega prema inostranim finansijskim institucijama, i otežani uslovi otplate nastoje se iskoristiti »direktno ili posredno, u političke svrhe... Ta činjenica dolazi do izražaja prilikom davanja novih kredita: postavljaju se teški uslovi koji u nekim elementima dodiruju osjetljive tačke i ekonomskog i društvenog sistema, određuju se visoke kamatne stope, zahteva neograničena sloboda delovanja tržišnih zakona ponude i potražnje, iako nijedna ekonomika danas u svetu, pa i u kapitalističkim zemljama, ne živi bez izvesnog oblika planiranja, usmeravanja i kontrole«.²¹

Pored ekonomskih ciljeva, transferom sredstava se mogu postizati i određeni neekonomski (politički, vojnostrateški i drugi) ciljevi koje svrstavamo u *drugu grupu* uslova.

²⁰ Transfer sredstava se može ostvarivati u vidu: pomoći, koja se najčešće realizuje kao bilateralna (država — državi), ređe kao multilateralna (preko međunarodnih organizacija) izvoznih (eksportnih) kredita (državnih ili privatnih), finansijskih kredita (privatni, državni ili od međunarodnih finansijskih organizacija).

²¹ V. Mićović, *Specijalni rat i Jugoslavija*, »Rad«, Beograd, 1986, str. 154.

Negde do sredine 70-ih godina pritisci kojima su postizani takvi ciljevi, u osnovi, postojali su i prilikom davanja pomoći. Od tog perioda, uporedo sa teškoćama u otplati dugova, razvijene zemlje počinju sasvim otvoreno da vrše pritiske i u praksi odobravanja kredita i zajmova (robnih i finansijskih) sve do pretnji da će ih obustaviti. Potpuno je, pri tome, svejedno da li se krediti odobravaju u bilateralnim ili multilateralnim odnosima. Sistem glasanja u međunarodnim finansijskim organizacijama obezbeđuje odlučujući uticaj razvijenim zemljama u usmeravanju aktivnosti i definisanju uslova finansiranja. U tom pogledu, ilustrativan je primer Međunarodnog monetarnog fonda koji »danas štiti interese finansijskog kapitala nekolicine najrazvijenijih kapitalističkih zemalja, čuva neravnopravne ekonomske odnose u svijetu, postao je policajac postojećeg reda i ekonomskog poretka«.²²

Međunarodni monetarni fond i ostali naši zajmodavci poslednjih godina vrše određene pritiske koji su se pojačali uporedo sa povećanjem finansijske zavisnosti naše zemlje. Zbog toga su suvišna često postavljana pitanja i u našoj javnosti da li se zahtevima »prilagođavanja« Međunarodnog monetarnog fonda utiče na izbor mera ekonomske politike zemlje-članice. »Fond je koncipiran kao međunarodna finansijska institucija koja svojim merama utiče na uspostavljanje kreditne sposobnosti članice na međunarodnom tržištu kapitala i uspostavljanje monetarne i fiskalne discipline u nacionalnim okvirima članica. Stoga, apsurdno je govoriti, kao što se ponekad u nekim zemljama čini, da Međunarodni monetarni fond ne utiče na politiku zemlje-članice.«²³ Uticaji

²² M. Popović, *Pravila i izuzeci pod kapom MMF-a*, »Naše teme«, br. 1—2/84, str. 14. Ovu instituciju uglavnom finansiraju SAD i zapadnoevropske zemlje i u skladu s tim, odlučujuće utiču na njen rad. Tako, Svetska banka posluje na temelju internog, neobjavljenog memoranduma (Memorandum o politici, br. 204) u kome se kaže da Banka ne mora davati zajam zemljama koje nisu u stanju da otplaćuju svoje dugove ili ne prihvataju uslove za njihovo refinansiranje, odnosno onim zemljama u kojima inostrane kompanije postavljaju zahteve koje Banka smatra opravdanim. Vidi: »Pomoć« kao instrument imperijalizma sa posebnim osvrtom na delatnost svetske banke, T. Hayter, »Socijalizam u svetu«, br. 12/78, str. 46

²³ M. Petrović, *Međunarodni monetarni fond: uticaj na ekonomsku politiku ili uticaj na političku ekonomiju članice*, »Tržište, novac, kapital«, br. 5/85, str. 7.

Međunarodnog monetarnog fonda direktnim mešanjem u unutrašnje ekonomske i političke tokove ređe se pojavljuju u otvorenoj formi. Češći su indirektni, prikriveni uticaji, jer nijedna mera ekonomske politike, koja se preporučuje, nije neutralna. Mere koje ova finansijska institucija nameće treba da obezbede sigurnost povratka ustupljenih sredstava na korišćenje, bez obzira na posledice koje će njena primena imati (s obzirom na nivo inflacije, stepen zaposlenosti, pad potrošnje, stopu rasta društvenog proizvoda itd.). Neostvarivanje ili zaoštravanje problema na ovim sektorima može voditi podriivanju osnova privrednog sistema i spoljnopolitičke orijentacije zemalja-dužnika, posebno što se merama Fonda (ekonomskog karaktera) deluje na ekonomska i politička kretanja u zemljama-članicama.²⁴

Zbog neumoljivih zahteva inostranih poverilaca za vraćanje ranije uzetih kredita, u uslovima skromnog suficita u platnom bilansu i smanjenih deviznih rezervi (što ne uliva poverenje zajmodavcima u pogledu ažurnosti izvršavanja inostranih obaveza), naša zemlja se morala pojaviti kao tražilac finansijskih kredita. Tako smo se našli u »rukama« Međunarodnog monetarnog fonda, komercijalnih banaka i vlada zapadnih zemalja. Preko Fonda, strani poverioci u vidu uslova za odobravanje novih kredita postavljaju određene zahteve ekonomskoj politici zemlje-tražioca (čije sprovođenje i kontroliše). Ovi zahtevi znače krupne promene u ekonomskoj politici zemlje. Međutim, pojedini zahtevi na kojima je insistirao MMF (realne kamate, realan kurs dinara, restriktivna monetarno-kreditna politika) istovremeno su elementi naše ekonomske politike prihvaćene u Dugoročnom programu ekonomske stabilizacije. Ali, po brzini njihovog uvođenja, promene na kojima insistira Međunarodni monetarni fond prevazilaze naša opredeljenja utvrđena Dugoročnim programom ekonomske stabilizacije. Nasuprot tome, »u nas su sve češće

²⁴ Tako, V. Mićović u radu: *Specijalni rat i Jugoslavija* »Rad«, Beograd, 1986, str. 156, komentariše: »Neki krugovi u inostranstvu pažljivo analiziraju sve aspekte jugoslovenskog ekonomskog i opšteg društvenog razvoja i traže prostor za podsticanje onih elemenata koji bi postupno vodili suštinskim izmenama našeg sistema i njegovom usklađivanju prema pojedinim inostranim modelima. Oni se često pojavljuju u ulozi davaoca saveta kako, na primer, da Jugoslavija izađe iz ekonomske krize, a pri tom ne propuštaju da taj izlazak iz krize uslove suštinskom transformacijom društvenih odnosa, to jest napuštanjem sistema samoupravljanja i preuzimanjem nekog drugog društvenog modela«.

prisutna tvrđenja da je sve ono što je ugovoreno i dogovoreno sa MMF-om sadržano i u našem programu stabilizacije... kako se, umjesto sasvim logične i shvatljive uloge branitelja interesa međunarodnog financijskog kapitala, Međunarodnom monetarnom fondu dodeljuje uloga kakvu ni on sam vjerovatno nije imao na pameti: dobrotvora socijalističke samoupravne Jugoslavije, koju će on financijskom šibom prisiliti da krene putem vlastitog blagostanja.²⁵ Zahtevi koje nameće strani kreditor znače krupne promene u ekonomskoj politici zemlje. Pre svega, spoljnotrgovinska politika zemlje (kao deo ekonomske politike) sve više se prilagođava zahtevima ekspanzije izvoza i restrikcije u uvozu. Posledice udovoljavanja ovim zahtevima su smanjenje robnih fondova na domaćem tržištu, porast cena, smanjenje svih oblika potrošnje (investicione, lične, opšte i zajedničke) i pad životnog standarda stanovništva. Takvi zahtevi, a posebno smanjivanje investicione i lične potrošnje, objektivno, vode smanjivanju stope privrednog rasta i tehnološkoj stagnaciji zemlje. Ništa manje nisu značajne ni posledice koje donosi smanjenje sredstava za potrebe zajedničke i opšte potrošnje.²⁶ Veoma je značajan uticaj koji, sa stanovišta dugoročnog razvoja zemlje, proizilazi iz limitiranog razvoja organizacija udruženog rada društvenih delatnosti. Smanjivanjem izdatka opšte potrošnje ispod granica kojima se, pre svega, dovodi u pitanje efikasnost ukupnog odbrambenog sistema, može se dovesti u opasnost i bezbednost zemlje. Svim ovim zahtevima zajedničko je to da se u što kraćem roku postigne garancija da će zemlja biti u stanju da odgovori inostranim obavezama po cenu privredne i tehnološke stagnacije, povećanja nezaposlenosti i izbijanja društvenih potresa.

U narednom periodu mora se smanjivati stepen zaduženosti zemlje. Na takvo opredeljenje upućuju nas sve negativne posledice prezaduženosti koje se manifestuju poslednjih godina: sa dugoročnim i kratkoročnim efektima; vidljivim ili prikrivenim uticajima; i sa trenutnim dejstvima ili po isteku određenog vremenskog perioda.

²⁵ M. Popović, *Isto*, str. 18—19.

²⁶ Pri tome, nipošto ne dovodimo u pitanje one izdatke koji se izražavaju u vidu neracionalnog trošenja. Mislimo samo na izdvajanja za potrebe zajedničke i opšte potrošnje koja izražavaju stvarne potrebe udruženog rada i interese odbrane zemlje.

1. Pritisci, ucene i ponižavanja, koja se doživljavaju u pregovorima prilikom dobijanja novih kredita, ostvaruju se postavljanjem određenih zahteva koji se moraju ugraditi u tekuću ekonomsku politiku, čime se dovode u pitanje autonomnost odlučivanja zemlje u ekonomskoj sferi i njen politički subjektivitet.²⁷

2. Prezaduženost ostavlja veoma nepovoljne posledice čak i kada inostrani zajmodavac ne postavlja nikakve prethodne uslove za odobravanje novih kredita (poslednjih godina je takva mogućnost skoro isključena). Od posledica visoke zaduženosti ističemo: a) visoke kamatne stope i ogromni iznosi anuiteta, uz sve veći devizni kurs stranih valuta, moraju se ukalkulisati u cene naših proizvoda što utiče na nivo domaće inflacije; b) nekonvertibilnost dinara i evidencija dugova u inostranim sredstvima plaćanja (konvertibilnim) podrazumevaju da se anuiteti mogu otplaćivati samo iz ostvarenog deviznog priliva. Devizna motivisanost organizacija udruženog rada se, u uslovima velikih razlika u nivoima inflacije između Jugoslavije i njenih glavnih trgovinskih partnera, može ostvariti stalnim depresiranjem vrednosti dinara (u odnosu na druge valute), čime se obaraju izvozne cene i nadoknađuje razlika između domaće i inostrane inflacije. Na ovaj način preliva se deo nacionalnog dohotka u inostranstvo, u vidu bespovratnog poklona. Osim toga, pri visokoj uveznoj zavisnosti zemlje, visoko depresiranje vrednosti dinara znači poskupljenje uvoza i povećanje troškova inflacije; c) prezaduženošću zemlje i nedovoljnim iskorišćenjem inostranih sredstava, te potrebom vraćanja prispelih anuiteta, stvaraju se prenapregnuti odnosi u raspodeli nacionalnog dohotka u korist akumulacije. Međutim, ta akumulacija se ne koristi za otvaranje novih radnih mesta već za otplaćivanje spoljnih dugova. Problem nezaposlenosti se još više zaoštrava i postaje ne samo ekonomski već i politički problem zemlje; d) prezaduženost nameće potrebu pomeranja odnosa u raspodeli nacionalnog dohotka u korist akumulacije, a na štetu potrošnje. To dovodi do pada životnog standarda zaposlenih i u dužem vremenskom periodu može biti uzrok pada privrednih aktivnosti i izvor određenih ekonomskih i socijalnih potresa; e) međunarodni ugled zemlje, koji se stiče ne samo

²⁷ O njima govori i B. Čolanović kao neposredni učesnik pregovora, U: *Dugovi Jugoslavije*, »Dnevnik«, N. Sad, 1985, str. 25.

spособnošću zemlje da odgovori određenim međunarodnim obavezama već i njenom ekonomskom i društvenom stabilnošću.

Pravci rešavanja problema jugoslovenske spoljne zaduženosti

Zemlje u razvoju se ni u budućnosti ne mogu odreći zaduživanja. Jedan od osnovnih razloga je što one još uvek ne mogu samostalno razvijati tehnologije, pa će i dalje biti upućene na transfer inostrane tehnologije zaduživanjem kod razvijenih zemalja.

U narednom periodu Jugoslavija se ne može osloboditi korišćenja stranih investicionih sredstava, bilo da su ona u obliku finansijskih kredita ili kredita za kupovinu tehnologije, pogotovo što su raspoloživa investiciona sredstva nedovoljna da aktiviraju ukupno raspoloživi proizvodni potencijal i zaposle radno sposobno stanovništvo. U uslovima značajno umanjenih deviznih rezervi, sa suficitom u platnom bilansu skromnih razmera, za izmirivanje prispelih obaveza inostranstvu, moraćemo i dalje da koristimo inostrane finansijske kredite. Međutim, nužno je smanjivati kredite za uvoz tehnologije. To se jednim delom može postići supstitucijom inostrane tehnologije domaćim tehnološkim rešenjima. Smatramo da se takav cilj ne može postići »preko noći«, niti se možemo opredeliti za tehnološko zatvaranje Jugoslavije. U vezi s tim, nameće se pitanje: kako se može ostvarivati uvoz inostranog znanja bez uvećanja devizne zaduženosti zemlje. Široke mogućnosti takvom opredeljenju pružaju, pre svega, zajednička ulaganja sa stranim partnerima. Transfer tehnologije na taj način ne povećava zaduženost zemlje, a doprinosi povećanju deviznog priliva. Osim toga, rokovi ulaganja stranog kapitala u zajedničke projekte znatno su duži od rokova vraćanja kredita, a naknade inostranom partneru su znatno manje od otplate anuiteta po kreditima. Zatim, kreditni odnosi ne podrazumevaju obostrani rizik davanja i primaoca kredita, što inače karakteriše odnose između partnera u zajedničkom ulaganju. Sa stanovišta transfera, čini se da je to način da se doprinese smanjenju stepena zaduženosti, poboljšanju salda trgovinskog bilansa i povećanju

kreditnog boniteta zemlje. Samim tim su i mogućnosti kreditora za postavljanje učenjivačkih uslova znatno manje.

Putem zajedničkih ulaganja naša zemlja može doći ne samo do inostranih finansijskih sredstava koja joj nedostaju već i do savremene tehnologije i tržišta za plasman proizvoda. To je povoljniji način pribavljanja dodatne akumulacije od klasičnog zaduživanja, jer ulaganje sredstava stranih lica u našu privredu »ne ulazi u bilans zaduženja zemlje, kao što ulaze krediti i zajmovi. Pored, dakle, principijelne strane saradnje, dolazimo do izuzetno značajnog momenta u međunarodnim ekonomskim odnosima. Naša država — društvo, inostrani kreditori i međunarodne finansijske organizacije neće uračunati uloge u zaduženje ove zemlje. Njena kreditna sposobnost ostaje netaknuta, čak se tim putem faktično i povećava... Država ima samo ovlašćenja iz zakona da odobri ili ne odobri ugovor, ali ona nije umešana u posao. Ne postoji apsolutno nikakva garancija od nje za posao, pogotovo ne za uspeh posla, za njegov napredak.«²⁸ Ukoliko u zajedničkom ulaganju strani partner uloži sredstva u vidu kredita, obaveze se po tom osnovu otplaćuju iz dohotka ostvarenog zajedničkim poslovanjem.

Pored iznetog, rešenja za probleme zaduženosti Jugoslavije moraju se tražiti istovremeno u više pravaca: (1) funkcionisanje privrede treba, na današnjem stepenu razvoja, u sve većoj meri zasnivati na sopstvenoj akumulaciji i tako smanjiti potrebe (iako se one ne mogu ugasiti) za dodatnom inostranom akumulacijom; (2) izrazito visok dug naše zemlje zahteva dodatno reprogramiranje i refinansiranje naših obaveza, kako bi se stvorio prostor da se u dužem vremenskom periodu, na relativno bezbolniji način, omogući otplata inostranih obaveza; (3) Jugoslavija treba još čvršće da sarađuje sa ostalim zemljama-dužnicima u pogledu zajedničkog nastupa prema poveriocima, radi stvaranja povoljnijih uslova za pregovore o globalnim problemima međunarodne finansijske saradnje i izmene postojećeg međunarodnog ekonomskog poretka.

²⁸ N. Balog, T. Varadi, *Zajednička ulaganja i dugoročna koncepcija sa stranim organizacijama u privredi*. Međunarodni transfer tehnologije u jugoslovenskom pravu, »Službeni list SFRJ«, Beograd, 1980, str. 23—24.

S U M M A R Y

IMPACT OF FINANCIAL DEPENDENCE OF A COUNTRY TO ITS SECURITY

In an analysis of the impact of financial dependence of developing countries to their security, the author starts from the fact that these countries are in need of foreign capital if they want to accelerate their economic development. Foreign investments to these countries usually are made in forms of granting loans and of technology transfers. The increase of interest rates, however, and a steady increase of foreign debt have a very adverse impact on the economic position of the developing countries. In addition to this, the developed countries increasingly use their foreign credit policies as an instrument for exerting pressures on the developing countries and for increasing their dependence on foreign factors. The influence of the developed countries on the position of the debtor countries in the domain of international financial cooperation is presented by the author in the form of an analysis of the degree of indebtedness as one of the major indicators of the international economic position of a country.

The second part of the article deals with the origin and characteristics of the external debt of Yugoslavia. Along with the increase of indebtedness and tightening up of conditions for repayment of loans, foreign creditors are lately applying economic and other kinds of pressures against our country when granting new loans. The author points out possible directions for solving the problem of the external debt of Yugoslavia.

R E S U M E

DEPENDANCE FINANCIERE ET SON IMPACT SUR LA SECURITE
NATIONALE

Traitant de l'impact que la dépendance financière peut avoir sur la sécurité nationale des pays en développement, l'auteur du présent article procède du fait que ces pays avaient été obligés d'emprunter des capitaux étrangers pour financer leur développement accéléré. Des moyens d'investissement étrangers supplémentaires ont été consentis à ces pays le plus souvent sous forme de ressources financières et de technologies. Pourtant, l'augmentation des taux d'intérêt et la persistante croissance des dettes ont eu une répercussion fort défavorable sur la situation économique des pays en développement. Qui plus est, les pays évolués utilisent de plus en plus la politique de crédit comme un moyen de pression et d'exacerbation de la dépendance des pays en développement. Ainsi l'auteur traite-t-il de l'influence des pays évolués sous forme de coopération financière sur la situation des pays débiteurs en faisant une analyse du degré d'endettement comme étant l'un des principaux indices de la situation économique extérieure d'un pays.

Dans la seconde partie de son article, l'auteur traite des origines et des caractéristiques de la dette extérieure de la Yougoslavie. Ces derniers temps, parallèlement à la croissance de la dette et à la détérioration des conditions de paiement de cette lors de l'allocation de nouveaux crédits des bailleurs de fonds exercent des pressions économiques et autres contre notre pays. A la fin, l'auteur indique certaines voies à suivre pour régler le problème de la dette extérieure de la Yougoslavie.

РЕЗЮМЕ

ВЛИЯНИЕ ФИНАНСОВОЙ ЗАВИСИМОСТИ НА БЕЗОПАСНОСТЬ СТРАНЫ

Рассматривая влияние финансовой зависимости на безопасность развивающихся стран, автор в своей статье исходит из факта, что эти страны для ускорения своего развития должны пользоваться иностранным капиталом. Дополнительные иностранные инвестиционные средства этим странам наиболее часто предоставляются в форме финансовых средств и технологии. Однако, увеличение процентных ставок и постоянное нарастание долгов весьма неблагоприятно отражается на экономическое положение развивающихся стран. Кроме этого, развитые страны все чаще используют кредитную политику в качестве средства давления и усиления зависимости развивающихся стран. Такое влияние развитых стран в рамках финансового сотрудничества на положение страны-должника автор рассматривает, прежде всего, посредством анализа степени задолженности, как одного из самых значительных показателей внешнеэкономического положения некоторой страны.

Во второй части статьи рассматриваются условия возникновения и характеристики внешнего долга Югославии. Наряду с увеличением степени задолженности и ухудшением условий погашения долгов, при одобрении новых кредитов кредиторы в течение последних лет совершают экономические и другие давления на нашу страну. В конце труда автор указывает на направления решения проблемы югославской внешней задолженности.